

1
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА

КАЙКИ Марія Юріївна

УДК 811.161.1'42 : 821.161.1'19 – 20''(043.3)

**ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ОЦІННИХ ЗНАЧЕНЬ
В РОСІЙСЬКІЙ ДИТЯЧІЙ ЛІТЕРАТУРІ
СЕРЕДИНИ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ**

10.02.02 – російська мова

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 2010

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі російської мови Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор філологічних наук, професор, **Іванова Людмила Петрівна**, Інститут іноземної філології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, професор кафедри російської мови;

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор **Космеда Тетяна Анатоліївна**, Львівський державний університет внутрішніх справ, професор кафедри філософії і політології.

кандидат філологічних наук, доцент, **Сахарова Ольга Вікторівна**, Київський славістичний університет, доцент кафедри української філології.

Захист відбудеться «15» червня 2010 року о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.04 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, 01601, Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, 01601, Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розіслано «13» травня 2010 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. У мові, що відображає складний і різноманітний світ, взаємодію людини та довкілля репрезентовано в різних аспектах, одним із яких є оцінювальний. Антропоцентричний підхід до вивчення мовних явищ є домінантою сучасної лінгвістики. Набуває актуальності оцінний аспект спілкування, що зумовлено важливістю оцінювальної діяльності в культурному й соціальному житті людини.

Період кінця XX століття в історії російської літературної мови пов'язаний з існуванням особливих умов і чинників, що мали значний вплив на виникнення і розвиток різних видів оцінних значень у слові. Важливі події XX століття, зокрема період перебудови, розпад Радянського Союзу й демократизація суспільства, вплинули на мову. Зміна цінностей викликала інше емоційне ставлення сучасного суспільства, носіїв мови до навколишньої дійсності, що знайшло своє відображення в аксіології. Зароджуються нові лінгвістичні напрямки, проблеми яких перебувають на межі декількох гуманітарних наук, зокрема й таких, як прагмалінгвістика та аксіологія.

Аксіологія являє собою один з актуальних ракурсів сучасних лінгвістичних досліджень. У науковій літературі, що з'явилася в останні десятиріччя, оцінка стала самостійним об'єктом вивчення в аспекті семантики, прагматики, теорії комунікації, когнітології. Найбільша кількість робіт присвячена вивченню її лексико-семантичного втілення. На сьогодні досить докладно вивчено і загальні проблеми лінгвістичної категорії оцінки, і семантику частковооцінних предикатів в діахронічному розвитку або на відповідному часовому зрізі, проаналізовано як певні види оцінки (наприклад, лексика із сенсорною / етичною / естетичною оцінкою), так і синкретичність декількох видів, наприклад, морально-естетичної оцінки.

Значний внесок у вивчення лінгвістичної категорії оцінки зробили Ю. Д. Апресян, Н. Д. Арутюнова, Т. В. Булигіна, А. Вежицька, О. М. Вольф, В. Г. Гак, О. А. Івін, Т. А. Космеда, Т. В. Маркелова, А. Ф. Папіна, Л. О. Сергєєва, Е. О. Столярова, В. М. Телія, О. Д. Шмельов. Н. Д. Арутюнова розглядає оцінку як категорію логічну й застосовує методи комунікативного й логічного аналізу. О. М. Вольф аналізувала оцінку як специфічний вид аксіологічної модальності, розробила основи функціональної семантики оцінки. Проте до сьогодні в науці не було аналізу мовного втілення оцінних значень на усіх рівнях мови в певних соціально та темпорально обмежених текстах, зокрема у творах дитячої літератури середини XX – початку XXI століття.

Дитяча література відіграє значну роль у соціалізації особистості, вона формує розум і уяву дитини, відкриваючи їй нові світи, образи й моделі поведінки. Дитяча література відображає всі процеси, що відбуваються в суспільстві в певний період часу. За останні кілька десятиків років сформувалася зовсім нова дитяча література. В. Є. Васильєв, О. Ю. Вороніна, С. І. Тіміна вважають особливим період розвитку дитячої літератури від початку перебудови до кінця XX ст. і позначають його терміном *пострадянська дитяча література*.

Саме в текстах цієї літератури виявляється оцінка в своїй динаміці, а тому обрана для дослідження проблема є актуальною.

Зв'язок дисертаційної роботи з науковими програмами й планами.

Дисертаційне дослідження здійснено в межах комплексної наукової програми Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова «Дослідження проблем гуманітарних наук», включено в план науково-дослідної роботи кафедри російської мови і є складовою частиною комплексної теми «Проблемні питання сучасної російської мови». Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 4 від 01 грудня 2005 р.).

Мета дослідження – з'ясувати мовні засоби вираження оцінних значень в дитячій літературі радянського та пострадянського періодів.

Для досягнення поставленої мети передбачено розв'язати такі **завдання**:

- дати робоче визначення поняття «оцінка» та з'ясувати його місце у сучасній науковій парадигмі, схарактеризувавши наявні у науковій літературі класифікації оцінних значень;
- описати оцінні значення, що виявляються у текстах дитячої літератури середини ХХ – початку ХХІ століття;
- репрезентувати засоби вербалізації оцінки в текстах дитячої літератури радянського й пострадянського періодів;
- шляхом зіставлення мовних засобів експлікації оцінки з'ясувати особливості вираження цієї категорії в різні періоди розвитку дитячої художньої літератури;
- простежити динаміку функціонування засобів вербалізації оцінних значень у текстах дитячої літератури.

Об'єктом дослідження є категорія оцінки, реалізована у творах дитячої літератури середини ХХ – початку ХХІ століття.

Предмет дослідження – фонетичні, лексичні, словотвірні, граматичні (морфологічні, синтаксичні) засоби вираження різних видів оцінних значень у текстах дитячої художньої літератури.

Матеріалом дослідження послужили тексти художніх творів для дітей таких провідних письменників радянського періоду, як В. Ю. Драгунський й М. М. Носов, а також пострадянського – Г. Б. Остер й Е. М. Успенський. Усього було проаналізовано 823 мікротексти, що виражають оцінні значення.

Вибір методів і прийомів дослідження зумовлено характером розглянутого предмета дослідження та поставлених мети і завдань. У ході дослідження використано описовий метод, що містить прийоми спостереження й узагальнення аналізованого матеріалу; порівняльний метод, симптоматичну статистику. При описі процесу вербалізації оцінних значень, що має місце у текстах дитячої літератури, було застосовано відповідні види лексичного й граматичного аналізів, а також прийоми стилістичного аналізу.

Наукова новизна дисертаційного дослідження. Уперше категорія оцінки досліджується на матеріалі дитячої літератури з огляду на аналіз процесу

вираження мовних засобів оцінності. На відміну від класичних праць із лінгвістичної аксіології, оцінні значення вивчено в динаміці на темпорально-соціально зорієнтованому матеріалі. Традиційні класифікації оцінки модифіковано відповідно до аналізованого матеріалу.

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що в ній репрезентовано нову класифікацію оцінки, розроблено методику аналізу категорії оцінки в текстах дитячої літератури в діяхронії, що передбачає зіставлення видів оцінки, її мовного втілення й частотності використання мовних засобів усіх рівнів у двох синхронних зрізах. До наукового вжитку введено новий мовний матеріал (російськомовна дитяча література двох періодів).

Практичне значення роботи. Матеріал та результати дослідження можуть бути використані у процесі викладання стилістики російської мови, лінгвістичного аналізу художнього тексту, під час читання спецкурсів з проблем лінгвістичної аксіології й дитячої літератури, у процесі керівництва науковими роботами різного кваліфікаційного рівня.

Впровадження результатів дослідження. Матеріали роботи було використано в навчальному процесі кафедри російської мови Інституту іноземної філології НПУ імені М. П. Драгоманова (довідка № 07 – 10/522 від 10.03.2010 р.), кафедри загального мовознавства та слов'янської філології Бердянського державного педагогічного університету (довідка № 57/590 – 01.26 від 05.03.2010 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні положення й результати дослідження виголошено на міжнародних і всеукраїнських конференціях: «Мова і культура» ім. проф. С. Б. Бураго (м. Київ, 2007 р., 2008 р.), «Міжкультурні комунікації: ноосферна парадигма в мові» (м. Алушта, 2008 р.), «Міжкультурні комунікації: мова й суспільство» (м. Алушта, 2009 р.), «Література для дітей і про дітей: історія, сучасність і перспективи» (м. Бердянськ, 2008 р.), «Місто – як – текст: літературні проєкції» (м. Бердянськ, 2009 р.); «Північне Приазов'я у філософсько-історичному та філологічному вимірі» (м. Бердянськ, 2008 р.); «Лінгвістика та лінгводидактика: надбання, актуальні проблеми, перспективи розвитку» (м. Бердянськ, 2009 р.); «Актуальні проблеми слов'янської філології» (м. Бердянськ, 2005 р., 2007 р., 2009 р.), III Всеукраїнській науковій конференції «Мова та лінгвокультурна комунікація» (м. Бердянськ, 2009 р.) та на підсумкових наукових конференціях, наукових читаннях викладачів кафедри загального мовознавства та слов'янської філології Бердянського державного педагогічного університету: «Лінгвістичні студії» (м. Бердянськ, 2008 р.), «Поетика творчості М. В. Гоголя» (м. Бердянськ, 2009 р.), на засіданнях кафедри російської мови Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова та кафедри загального мовознавства та слов'янської філології Бердянського державного педагогічного університету.

Публікації. Результати дисертаційного дослідження викладено у 8 одноосібних статтях, опублікованих у збірниках наукових праць, що їх затвердив ВАК України як фахові видання.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, додатків, списку використаних джерел (296 найменувань). Повний обсяг дисертації становить 230 сторінок, з них 6 сторінок – таблиці, що містять статистичні дані про частотність видів оцінки та її вербальне втілення на всіх рівнях ієрархії мови.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дисертації, її актуальність, визначено мету, основні завдання, об'єкт і предмет дисертаційного дослідження, базу фактичного матеріалу та методи аналізу, розкрито наукову новизну роботи, її теоретичне й практичне значення.

У **першому розділі «Основні аспекти вивчення категорії оцінки й принципи її класифікації в сучасному мовознавстві»** було проведено аналіз напрямків дослідження категорії оцінки в науковій літературі; розглянуто різні класифікації оцінних значень в лінгвістиці, загальні положення щодо природи категорії оцінки. Авторське тлумачення оцінки базується на врахуванні чинника «ставлення носіїв мови до об'єкта, зумовлене визнанням або невизнанням його цінності з огляду на відповідність або невідповідність його якостей певним ціннісним критеріям».

У зв'язку з тим, що характерною рисою сучасного мовознавства є його антропоцентрична спрямованість, категорію оцінки доцільно розглядати в прагматичному й когнітивному аспектах. Провідним для нашого дослідження є прагматичний аспект.

Представники функціонально-семантичного напрямку розглядають категорію оцінки як функціонально-семантичну й ставлять за мету вивчення системи різнорівневих засобів мови, що виконують оцінну функцію (О. М. Вольф, Т. В. Маркелова, Е. О. Столярова). З погляду семантики, оцінка – це категорія, що поєднує всі засоби сучасної мови для позначення й категоризації різних оцінних значень, мотивованих зв'язками між мовцем і дійсністю.

Представники функціонально-прагматичного напрямку розв'язують цілий комплекс проблем, пов'язаних з функціонуванням оцінних засобів мови. Такі дослідники, як В. Г. Гак, В. В. Лопатін, А. Ф. Папіна, Л. О. Сергєєва, В. М. Телія, В. І. Шаховський та ін. пов'язують оцінну проблематику з конотативним аспектом семантики мовних одиниць і вивчають роль конотативних оцінних компонентів у різних семантичних структурах і процесах. Оцінювальна діяльність свідомості – це діяльність прагматична. Суб'єктом аксіологічної мовної діяльності може бути окрема особа, соціальний колектив, частина соціуму або соціум у цілому, з погляду якого створюється оцінка, що виявляється у виборі відповідних мовних засобів вираження при створенні висловлювання.

Оцінку можна розглядати й в аспекті теорії мовної картини світу. Н. Д. Арутюнова здійснює концептуальний аналіз слів із семантикою оцінки в

проекції на західноєвропейську філософську думку в історичній перспективі, що допомагає зберегти цілісність кожної концепції. Т. А. Космеда також стверджує, що категорію оцінки варто характеризувати в аспекті мовної картини світу. Дослідниця слушно вважає, що оцінні слова в процесі свого функціонування залежать не тільки від впливу чинників системи мови, а й більшою мірою від зовнішнього впливу суб'єктивних і об'єктивних явищ.

У сучасному мовознавстві існує велика кількість класифікацій значень категорії оцінки. У роботі за основу взято класифікацію частковооцінних слів А. Ф. Папіної, яка, розширивши й конкретизувавши класифікацію Н. Д. Арутюнової, визначає емоційні, естетичні, етичні, сенсорні (зорові та слухові), кількісні, раціональні, логічні оцінки. Проаналізований у роботі матеріал зумовив необхідність доповнити зазначену класифікацію соціальною оцінкою (услід за Т. А. Космедою), оскільки досліджені тексти відображують соціальні процеси, що відбувалися у суспільстві впродовж середини ХХ – початку ХХІ століття.

На основі узагальнення наявних у науковій літературі класифікацій оцінних значень створено таку:

- **кількісна** (квантитативна) оцінка – характеризує міру, обсяг, розмір предмета, що його описуємо, і вказує на ознаку дії або на ознаку ознаки;
- **емоційна** оцінка – позначає позитивні й негативні почуття мовця, викликані діями об'єкта;
- **естетична** оцінка – відображає реакцію мовця, викликану на різні стимули об'єктивної дійсності. Виділено такі її різновиди: оцінка зовнішнього вигляду живих істот, оцінка явищ довкілля, оцінка творів мистецтва;
- **етична** оцінка – характеризує поведінку людей, істот і неістот;
- **сенсорна** оцінка відображає безпосередню реакцію п'яти органів чуття на різні об'єкти дійсності та має такі різновиди: *зорова* – оцінка, що зумовлена показниками світла та кольору; *слухова* – формує ряди підвищення або зниження звуку); оцінка *смаку* – оцінні значення, що характеризують приємні або неприємні смаки); *тактильна* оцінка – приємні або неприємні відчуття від дотику); оцінка *одоративних вражень* – оцінка приємних або неприємних запахів);
- **раціональна** оцінка – пов'язана з нормами, стандартами духовної й матеріальної діяльності людини, із загальноприйнятими цінностями членів певного суспільства. У межах цієї оцінки виділено такі різновиди: *утилітарна (прагматична)* – оцінка, що характеризує практичні наслідки знань людини або живої істоти, цінність цих знань; *нормативна* оцінка – оцінка явищ з огляду на відповідність / невідповідність нормі, правильність – неправильність, стандартність – нестандартність; *телеологічна оцінка* – оцінка явищ з огляду на доцільність – недоцільність, ефективність – неефективність їх;
- **логічна** оцінка виявляє себе у двох видах модальності: *деонтичний* (виражає зв'язки між мовцем і адресатом, при цьому мовець виражає свою згоду /

незгоду, бажання / небажання виконувати прохання) та *епістемічний* (характеризує ставлення мовця до адресата або об'єкта з позицій достовірності – недостовірності, ймовірності – неймовірності, можливості – неможливості повідомлюваного).

• **соціальна** оцінка – оцінка, що характеризує систему цінностей у певному суспільстві й у світі в цілому, оцінка суспільної ролі конкретної істоти, оцінка суспільно-політичних явищ.

У другому розділі «Вербалізація оцінних значень у дитячій літературі радянського періоду» проаналізовано особливості вираження категорії оцінки у текстах дитячої літератури 40-х – 60-х років ХХ століття, зокрема в творах В. Ю. Драгунського, М. М. Носова. Простежено вербалізацію її різновидів на всіх рівнях структури мови: фонетичному, лексичному, словотвірному й граматичному.

Кількісна оцінка є найпоширенішим видом оцінки в радянській літературі, вона представлена 99 мікротекстами (25% від усіх оцінок). Квантитативна оцінка оформлена переважно лексичними засобами мови, вони складають 35,35% від усіх мовних засобів оформлення категорії оцінки: каламбур (*Уроки кажуться длинными, будто их кто-то нарочно растягивает*); ремінісценція (*Думал он три дня и три ночи*); алюзія (*вылитый Кощей*), прийом «обманутого очікування»: *Корова бы никогда не поместилась на нашем диване, а папа помещался свободно*; гіпербола (*тысячи коротышек*); літота (*виден как на ладони*); метонімія (*собрался почти весь город*); гіперболічна метафора (*целая гора тарелок*); оказіональна метафора (*чемпион заикания, трехступенчатый заика*).

Дериваційні мовні засоби репрезентовані суфіксами суб'єктивної оцінки, що експлікують позитивну квантитативну оцінку: *-еньк-; -ок-; -оч(е)к-; -иц-; -ишк-* (в коротеньких штанишках, платица из пестренькой матери, лодочки, кружочек, сахарок, печенье); суфіксами суб'єктивної оцінки, що експлікують негативну квантитативну оцінку: *-еньк-, -к-, -юшк-; -иц-; -ющ-* (маленькую комнатку, узенькая тахтаюшка, язычище, длиннющий); суфіксами, що означають найбільшу міру вияву ознаки: *-ейш-, -айш-* (огромнейший шар).

На граматичному рівні зафіксовано такі засоби вербалізації кількісної оцінки: інтенсифікація за допомогою різних частин мови; редуплікація (*смотрела долго-долго, запустить высоко-высоко*); парцеляція (*Я болел, я знаешь как похудел? На три кило!*); анадиплозіс (*Его прозвали Знашкой за то, что он знал очень много. А знал он много потому, что читал разные книги*); порівняння (*Каждый коротышка был ростом с небольшой огурец; Он обмяк, сморщился, как сушеная груша, и скрылся на дне корзины*); гіперболічне порівняння (*глаза такие, каких и не бывает*); окличні речення (*Глаза чуточку побольше! Еще, еще, еще!*).

Емоційна оцінка складає 20% від усіх оцінок. Досліджений матеріал показує, що найпоширенішими засобами вираження емоційної оцінки є лексичні, зокрема фразеологічні (50,63%): *Незнайка услышал, что его назвали храбрым, и*

его рот сам собой разъехался чуть ли не до ушей (розширення складу фразеологізму).

Емоційна оцінка може вербалізуватися фонетичним засобом мови – метатезою: *Грохот стоит дьявольский, а Ефросинья Петровна уже слегка помешалась и кричит какие-то странные слова:*

– Грабаул! Караулят!

Цей тип оцінки репрезентовано й оказіональними словотвірними засобами: *(Рохля!.. Вахля!! Махля!! Прыгай сейчас же! Ну! А то я разговаривать с тобой не буду! Руки тебе не подам! Ну! Прыгай же! Ну! Тухля! Протухля! Вонохля!)*.

Для вираження емоційної оцінки на граматичному рівні характерними є такі засоби: тавтологія (*проворчал Ворчун*); експресивне використання дієслова й дієслівних вигуків (*трахнул кулаком, завертелась и затречала, бросился навстречу, побежал; трах* головой о землю; *вода буль-буль*); порівняльні звороти (*кипит, как суп в кастрюльке*); градація (*И я вошел во двор, мы стали с Чапкой носиться и кувыркаться, прыгать и колбаситься, подскакивать, вертеться и лаять, визжать и смеяться, и валяться*); парцеляція (*А он сам набирает песок? Не сам? А сам сваливает? Да? А ручка? Для чего она? Ее можно вертеть? Да? А? Ого! Дашь мне его домой?*); номінативні речення (*Какая глупость!*); еліптичні речення (*А теперь – спать!*).

У текстах дитячої літератури радянського періоду виявлено й декілька типів вираження естетичної оцінки: оцінка творів мистецтва (*Когда он увидел на стене свой портрет, то страшно рассердился и сказал, что это не портрет, а бездарная, антихудожественная мазня*), оцінка зовнішнього вигляду живих істот (*Там уже сидела наша вожатая Люся, и с ней был один парнишка, приблизительно из четвертого, очень некрасивый, с маленькими ушами и большими глазами*) й оцінка явищ довкілля (*В городе у них было очень красиво*). Естетична оцінка не є високочастотною (5%) й експлікована переважно синкретичними засобами мови. Вона може переплітатися з кількісною й зоровою оцінками. У вираженні естетичної оцінки у радянській дитячій літературі переважають синтаксичні засоби мови (39,13%), зокрема порівняння: *Вокруг танцевальной площадки красовались нарядные палатки. Они сверкали яркими красками, словно пряничные избушки* (оцінка явищ довкілля);

А Ирка Родина сказала:

– На этой картине краски как будто драгоценные камни... (оцінка творів мистецтва).

Етична оцінка представлена 42 мікротекстами (10%). Лексичні засоби оформлення цього типу оцінки переважають над засобами інших мовних рівнів (47,62%). Це мовна гра (*Готово, теперь я рыцарь за двадцать две копейки*); фразеологізми у незміненому вигляді (*врать без зазрения совести, наврать с три короба*); тавтологія (*невоспитанный невежа*).

Сенсорна оцінка, що містить зорову, слухову, тактильну та оцінку одоративних вражень, оформлена 83 мікротекстами (21%).

Зорову оцінку оформлено за допомогою лексичних засобів: прийому «обманутого очікування»: *Этот Незнайка носил яркую голубую шляпу, желтые, канареечные брюки и оранжевую рубашку с зеленым галстуком. Он вообще любил яркие краски. Нарядившись таким попугаем, Незнайка по целым дням слонялся по городу, сочинял разные небылицы и всем рассказывал; антонімії (Сейчас она у нас обгорит и станет **чистенькая и беленькая**... Но курица, наоборот, становилась какая-то **черненькая**, вся какая-то обугленная, и папа наконец погасил газ); алогізму (Ему хотелось изобразить Гуньку покрасивее – вот он и нарисовал **ему красный нос, зеленые уши, синие губы и оранжевые глаза**); словотвірних засобів: оцінних суфіксів (-ист-: **золотистые локоны**); граматичних засобів: порівнянь (**только глаза сверкали – синие, как тазики в кухне на стене**); тавтології (**И вдруг из-за красной занавески вышел целый отряд каких-то людей, одетых очень красиво – в красные костюмы с желтыми полосками**).*

Слухову оцінку виражено: 1) фонетичними засобами мови: звуконаслідуваннями й похідними від них словами (*Они сзади **кукарекали** мне вслед, **блеяли** и **улюлюкали**; **Трах-та-ра-рах!** Беседка рассыпалась на кусочки*); 2) лексичними засобами: уособленнями (*завыли **пружины**; машина гудела **тоскливым голосом***), метафорами (*сказала **железным голосом***), стійкими сполуками слів (*молчит, как будто воды в рот набрал*), каламбурами (*У него было столько голоса, что я даже удивился, где он у него помещается*), лексикою зі зниженням стилістичним забарвленням (*пилишь **смычком по струнам**; забренчал на струнах*), прийомом зооморфізму (*Он **хрюкнул**, не сдержавшись от смеха*); 3) граматичними засобами: прислівниками-інтенсифікаторами (*громко, погромче*), тавтологією (*треск **трещоток***), порівняльними зворотами (*сопеть, как паровик*), окличними реченнями (*Раздался ужасный **грохот!***), однорідними означеннями (*дребезжащий или гудящий*).

Оцінка одоративних вражень здійснюється за рахунок метафори (*свежий и тревожный **запах реки***), субстантивації прикметників (*ветер пахнул **зеленым***).

Лексичні засоби вираження смакової оцінки репрезентовані стійкими виразами (*пальчики **оближешь***); граматичні – прислівниками (*скользко, липко и **противно***); неповними й еліптичними реченнями.

Тактильна оцінка оформляється за допомогою уособлення (*ветер **резал щеки***); суфіксами суб'єктивної оцінки -еньк- (*тепленькой*) та -ист- (*леденистую*); безособово-предикативними прислівниками (*холодно*); вигуками і порівняннями (*мягкая, словно ее наполнили головками от одуванчиков*).

Майже всім видам оцінки властиві синкретичні засоби вираження. Крім цього, у творах дитячої літератури багато мікротекстів, у межах яких простежуємо вираження кількох типів сенсорної оцінки, наприклад, зорову і оцінку одоративних вражень: *Трава, и большие деревья, и тоненькие березки – все было **зеленое** вокруг. И ветер был такой **сильный и теплый и тоже пахнул зеленым**.*

Рациональна оцінка містить такі види: прагматична, нормативна, телеологічна. Вона репрезентована 33 мікротекстами й має невисоку частотність – 8%. Загалом у текстах літератури радянського періоду співвідношення засобів вираження раціональної оцінки на морфологічному й синтаксичному рівнях приблизно однакове (27,27 і 30,30% відповідно). Лексичні засоби переважають (42,43%).

Прагматичну оцінку виражено лексичними (антропоніми, антонімія, слова зі зниженим стилістичним забарвленням) і граматичними засобами (прислівники-інтенсифікатори, однорідні обставини-прислівники, окличні номінативні речення). Особливу увагу привертають випадки використання антропонімів для оформлення прагматичної оцінки, порівн.: *Его прозвали Знайкой за то, что он знал очень много. А знал он много потому, что читал разные книги; Но самым известным среди них был мальш по имени Незайка. Его прозвали Незайкой за то, что он ничего не знал.*

Нормативна оцінка оформлена за допомогою лексичних мовних засобів (алогізм, просторічна лексика). Особливим випадком експлікації нормативної оцінки є фразеологізми, що мають значення «сойти с ума»: *Тогда я схватил горсть снега и стал прикладывать его себе ко лбу, как будто у меня началось уже воспаление мозга и я сошел с ума.*

Телеологічну оцінку виражають такі граматичні засоби: парцеляція, порівняння, підрядні речення умови:

Наконец Гоша сказал:

– *Так кататься невыгодно. Можно расквасить нос. Пойди-ка ты лучше домой за санками* (парцеляція).

Логічну оцінку оформлено синтаксичними засобами мови. Оцінку достовірності / недостовірності повідомлюваного виражено модальними словами *конечно, значит, правда, правильно*, вставними сполученнями слів *может быть* та *ясное дело*. Превалюють модальні слова, що виражають упевненість мовця в повідомлюваному: *Вокруг засмеялись:*

– *Конечно, бояться! А чего им бояться? Все равно шар не полетит.*

Оцінка повідомлення з огляду на ймовірність / неймовірність оформлена за допомогою вставних слів *значит, дескать, небось, наверное*, височастотним є слово *значит*. Оцінка повідомлення з погляду можливості / неможливості виражена за допомогою вставних сполучень слів *может быть, а может быть: А может быть, он еще полетит*, – сказала одна из малышей, которые тоже глядели в щелки забора. Сумнів мовця в повідомлюваному експліковано такими засобами, як-от: модальні частки, вставні модальні слова, вставні сполучення слів.

Деонтична модальність має найбільшу розмаїтість граматичних засобів серед логічних оцінок і виражається за допомогою модальних стверджувальних і заперечних часток, редуплікації зазначених часток, модальних слів, редуплікації модальних слів (*А вот Павля, он времени не терял, нет, шалишь, он работал над собой, он повышал свой уровень образования*).

Соціальна оцінка в дитячій літературі зазначеного періоду не є частотною (1%) і експлікується метафорою (*главная уборщица*) й тавтологією (*Спасибо, профессор! Большое спасибо, профессор. Видно, это был такой хороший доктор, что он все знал, и его называли за это профессор!*).

Високочастотними мовними засобами оформлення всіх видів оцінки є лексичні (144 мікротексти, 35% усіх засобів) і синтаксичні (128 мікротекстів, 33%). Словотвірні й морфологічні засоби характеризуються достатньою частотою використання (46 мікротекстів (11%) і 62 мікротексти (15%) відповідно). Найменш поширеними одиницями є фонетичні – 25 мікротекстів (6%).

Статистичні дані щодо вербалізації оцінних значень, відображених у текстах дитячої літератури радянського періоду відображено в таблиці 1.

Таблиця 1

**Мовні засоби вираження оцінки
в дитячій літературі радянського періоду**

Вид оцінки	Мовні засоби вираження оцінки					
	Фонетичні	Лексичні	Словотвірні	Морфологічні	Синтаксичні	Усього
Кількісна	-	35 (35,35%)	25 (25,25%)	19 (19,2%)	20 (20,20%)	99 (100%)
Емоційна	9 (11,39%)	40 (50,63%)	6 (7,6%)	12 (15,19%)	12 (15,19%)	79 (100%)
Естетична	-	6 (26,09%)	5 (21,74%)	3 (13,04%)	9 (39,13%)	23 (100%)
Етична	-	20 (47,62%)	5 (11,9%)	7 (16,67%)	10 (23,81%)	42 (100%)
Сенсорна	16 (19,09%)	26 (31,32%)	5 (6,02%)	12 (15,46)	24 (28,01%)	83 (100%)
Рациональна	-	14 (42,43%)	-	9 (27,27%)	10 (30,30%)	33 (100%)
Логічна	-	-	-	-	41 (100%)	41 (100%)
Соціальна	-	3 (60%)	-	-	2 (40%)	5 (100%)

У третьому розділі «Вербалізація оцінних значень у дитячій літературі пострадянського періоду» проаналізовано особливості дитячої літератури 80-х років ХХ – початку ХХІ століття, схарактеризовано вираження всіх видів категорій оцінки за допомогою різних мовних засобів.

Квантитативна оцінка репрезентована переважно лексичними засобами мови (50,6%), а саме: антонімією (*Из нее выбежали покупатели: один пухлый, другой щуплый, и оба в черных масках*); прийомом «обманутого очікування»: *Необязательно большую корову покупать. Ты купи маленькую. Есть такие специальные коровы для котов. Козы называются*; іронією (*В Простоквашино жизнь тоже заметно улучшилась – раньше ни одного магазина не было, теперь сразу восемь пивных палаток появилось*); мовною грою (*Шарик стал похож на сильно увеличенную переспелую болонку*); авторською трансформацією прислів'їв (*Пусто место не бывает свято*); метафорою (*танк лохматый*); уособленням (*во всю ширь и высь встал вопрос; косопузые бочки*); У досліджених текстах переважає оцінка, що характеризує розмір предмета.

Емоційна оцінка є найбільш поширеним видом оцінки у пострадянській літературі й вербалізується антропонімами (*Папирус, Папироса, Булочкин, Хватайка, Тацилка, Колобок, Молчун, Кудряш*); жаргонною лексикою (*гнусные мордаши, хари, дурацкий грязный мелюзга, башка, шкурки*); ремінісценцією (*Ничего, – ответила старуха. – Рано или поздно они вернутся сюда к своим палаткам и консервам. И я им тут устрою. Они еще увидят небо в алмазах*), різними видами мовної гри (*Корова **рыжая, мордастая и важная** такая. Ну просто **профессор с рогами**. Только очков не хватает*), авторською трансформацією фразеологізмів (*душа у него от страха ушла в хвост; утлый слоненок*).

Словотвірним засобом експлікації емоційної оцінки є афіксація (*сердитый-пресердитый*); okazіональний словотвір (*колбасно-угощательный; венико-выгонятельный; шурум-бурумные девочки; прятательные места; ведро клея кисельного типа; картонно-яичный пол, картонно-яичные стены*).

Для оформлення цього виду оцінки використано такі граматичні засоби: стилістичне використання прислівників, прикметників, дієслів (*обезьянки немедленно все **перевернули, сломали и раскокали***); порівняння (*И летала она кое-как, плохо. **Как ворона с гантелей***); окличні й риторичні речення (***Арестовать! Прогнать! Посадить на гауптвахту!** – кричал генерал*); парцеляція (*Это одинокая незнакомка средних лет с хорошим знанием жизни. **Закачается***); анафора (***Как он засверкал** в сумерках на волков, **как засветил***); анадиплозіс (*Молодой – значит **неопытный. Неопытный** – значит **бестолковый***). Звертає на себе увагу й той факт, що дитячі письменники пострадянського періоду літератури використовували фразеологізми тільки в зміненому вигляді. Ще однією особливістю творів зазначеного періоду є велика кількість okazіоналізмів. Пострадянська література характеризується перевагою лексичних і синтаксичних засобів оформлення емоційної оцінки (відповідно 34,8% і 30,4%).

У текстах літератури кінця ХХ – початку ХХІ століття переважають лексичні засоби оформлення естетичної оцінки (50%), проте більшою розмаїтістю характеризуються граматичні. На лексичному рівні естетична оцінка експлікується метафорою (*новенькое, вымытое солнце*); каламбурами (*И к славному своему юбилею оно хорошо **украсилось**. В Простоквашино все заборы **покрасили***); ремінісценцією (*У такой собаки все должно быть прекрасно: и душа, и прическа, и кисточка!*); синонімами (*остров Рой **от чистоты блестел и сверкал***); антонімами (*И продавцов было много самых разных: **толстых и худых, причесанных и непричесанных, аккуратных и совсем драных***).

Етична оцінка оформлена за допомогою лексичних засобів: мовної гри, фразеологізмів, стійких виразів, уособлень, прийому «обманутого очікування», просторічної лексики (*Какое там влияние! – кричит Матроскин. – Просто этот дедушка в кадушке **спер** наш телевизор и продал на рынке, вот и все влияние*). Граматичними засобами вираження етичної оцінки є: okazіональний словотвір (*правдизм, неврунизм, коллекционная врушка*); стилістичне

використання лексико-граматичних розрядів іменників (*Совесть у меня есть, – говорит он, – но немного. Для дров и огорода не хватает*); парцеляція (*Вокруг отдыхают пенсионеры. **Отобьют***); підрядні речення умови (*А я пойду позову милицию, если она не спит*); інверсія (*И родители были хорошие **мама и папа***); тавтологія (*Если никому ничего ни для кого не жалко – это действительно красота*). У текстах літератури пострадянського періоду найчастіше вживаються лексичні (47,2%) і синтаксичні (44,4%) засоби оформлення оцінних значень.

Лексичні засоби вираження сенсорної оцінки превалюють у текстах дитячої літератури зазначеного періоду (38,06%). Зорова оцінка репрезентована метафорою (*Днем еще было лето, солнце всё заливало **золотом***); ремінісценцією (*Под голубыми небсами великолепными коврами, блестя на солнце, лежали остатки снега. **Прозрачный лес один чернел** голыми березовыми ветками*). Слухова оцінка експлікована енантіосемією (*Платформа была странная. И родная, и незнакомая. Она просто оглушала девочку тишиной и одиночеством*); уособленням (*Как любой призрак, воздух способен **зловеще завывать в трубе, жалобно стонать, скрипеть** форточками, звякать цепями и всякими другими железками*); метафорою (*Листва пожелтела, вода похолодела, скворцы уже начали **«проводить совещания»***). Слід зазначити, що слухова оцінка оформлена також засобами фонетичного рівня мови, що відрізняє її від інших типів оцінки: *Генерал резко **рухнул** на пол, **грохоча** медальми. **Ба – бах! Трах – тарарах – дзинь!*** (звукоподібні слова та звуконаслідування). Оцінка одоративних та смакових вражень вербалізується метонімією (*очень вкусная фотография*); алогізмом (*Червяк – вот главная рыбная колбаса*); уособленням (*С помощью языка рот сразу отличает конфету от **какой-нибудь** манной каши и быстро делает соответствующие выводы*); фразеологічними засобами (стійкими виразами): *рыбные дни, молочные дни, сосисочные дни*.

Раціональну оцінку репрезентовано переважно лексичними засобами (44,4%). Прагматичну оцінку оформлено алогізмами (*Надо, чтобы от всего **польза** была, даже от неприятностей*); контекстуальними синонімами (*А в день рождения особые подарки дарят, **неправильные**. Может быть, совсем даже и **ненужные***); ремінісценціями (*Будет у нас сторожевой кот. Будет дом охранять. **Не лает, не кусает, а в дом не пускает***); оказіональним словотвором (*полезность*); морфологічними засобами – інтенсифікацією оцінки за допомогою прислівників (*жутко полезно; жутко разбогатеете*); синтаксичним засобом – інверсією (*Печкин – **мужик практический***). Нормативну оцінку вербалізовано лексичними засобами: просторічною лексикою (*психическая корова; корова помешалась*); фразеологізмами (*Нормально жил. Серединка на половинку*); дериваційними оказіональними утвореннями (*полунужный*); і граматичними: інтенсифікація оцінки за допомогою прислівників (*совсем обалдевшие*); деінтенсифікація (*Она была бестолковая корова, но не до такой степени, чтобы в холодном сарае в холодной воде потонуть*). Телеологічну оцінку виражають синтаксичні одиниці: парцеляція (*Кому – то оно не нужно, - рассуждал Брюк, – а другой это же самое ненужное везде бегают ищут*).

Высунув язык!); підрядні речення мети (*Он очень любит деньги и готов выжать свою лесопилку, как половую тряпку, насухо, чтобы дать как можно больше квашек. Квашки и простоквашки – это валюта города Простоквашиинска.*

Логічна оцінка представлена двома модальностями: епістемічною і деонтичною. У текстах цього періоду дитячої літератури логічна оцінка оформляється тільки синтаксичними засобами.

Епістемічна модальність. Оцінку достовірності / недостовірності повідомлюваного експліковано за допомогою вставних слів *значит, очевидно*, що перебувають у препозиції, та *к сожалению* – у середині речення. Оцінка повідомлення з огляду на його ймовірність / неймовірність оформлена за допомогою вставних слів і словосполучень *может, может быть, надо сказать*, що стоять на початку та у середині речення. Оцінка повідомлення з огляду на можливість / неможливість його оформлена, в основному, за допомогою вставного слова *может*, що стоїть на початку речення після підмета. Сумнів або впевненість мовця в повідомлюваному вербалізується вставними словами *кажется, наверное* у препозиції і *пожалуй, конечно* – в інтерпозиції: *Если мужик готовым платьем заведует и на гитаре играет, он, конечно, перед папой явное преимущество имеет.*

Деонтичну модальність оформлено здебільшого за допомогою стверджувального слова-речення *да* й заперечного *нет*, що вживаються на початку речення. Оцінка може бути виражена й за допомогою редуплікації часток (*К счастью – да, да, к счастью, – жители острова заметили пиратов, когда те уже попрыгали с кораблей на остров, подбежали к жителям, протянули руки*).

Серед засобів експлікації соціальної оцінки в творах дитячої літератури 80-х років ХХ – початку ХХІ століття переважають лексичні (50,4%): антропоніми (*генерал Дубов, полковник Дубенко, майор Поддубенко*); алюзія (*Боюсь, вы не правы, милый Матроскин. Во-первых, вы посмотрите на свою лавочку. Это же не торговая точка, а хижина дяди Тома в его худшие дни! Да такой особняк даже в мексиканских трущобах бы не потерпели!*); ремінісценція (*Видно было, что и обеспечен он хорошо. Цепь золотая на нем, как у кота ученого*); крилаті й стійкі вирази (*новый сельский русский*); «обмануте очікування»: *На колбасу и на сыр только мышей в мышеловки ловят, – проворчал про себя Матроскин. – Или избирателей на выборах; каламбур (Ты у нас пролетарий всех стран. Всю жизнь пролетал).*

Словотвірні засоби оформлення соціальної оцінки представлені okazіоналізмами (*На лесопилке работают 20 рабочих. Десять из них – простоквашиинцы, а десять – приезжие. Они приехали из иностранной страны Кинконгии. У них ниже квалификация, и им можно меньше платить. Все кинконгчики маленькие и зеленые*).

Соціальна оцінка репрезентована граматичними засобами мови: неозначеними займенниками (*Мы не миллионеры какие-нибудь!*); експресивним

використанням категорії однини/множини (*Начальники тоже люди; мы по зарубежам не ездим*); інверсією (*богатый он стал и хорошо одетый*); позиційно-лексичним повтором (*гуманитарные гвозди, гуманитарные вилки, шапки гуманитарные, радио гуманитарное*); приєднувальними конструкціями (*Если мы друг другу уступать не будем, у нас не дом будет, а коммунальная квартира. Склонная*); парцеляцією (*А я всего лишь кандидат наук. В авиационном институте*); тавтологією (*Приехали разные деловые люди, предприниматели, построили предприятия, стали все время что-нибудь предпринимать*); порівняльним зворотом (*А глаза добрые, как у прокурора*).

З'ясовано, що високочастотні мовні засоби оформлення всіх видів оцінки – це лексичні (172 мікротекстів, 41%) і синтаксичні (144 мікротекстів, 35%). Меншою мірою використано словотвірні й морфологічні засоби (47 мікротекстів (11%) і 41 мікротекст (10%) відповідно). Найменш поширеними одиницями є фонетичні – 14 мікротекстів (3%).

Статистичні дані щодо вербалізації оцінних значень у текстах дитячої літератури пострадянського періоду відображено в таблиці 2.

Таблиця 2

**Мовні засоби вираження оцінки
в дитячій літературі пострадянського періоду**

Вид оцінки	Мовні засоби вираження оцінки					
	Фонетичні	Лексичні	Словотвірні	Морфологічні	Синтаксичні	Усього
Кількісна		40 (50,6%)	9 (11,4%)	10 (12,7%)	20 (25,3%)	79 (100%)
Емоційна		32 (34,8%)	20 (21,7%)	12 (13,1%)	28 (30,4%)	92 (100%)
Естетична		10 (50%)	3 (15%)	2 (10%)	5 (25%)	20 (100%)
Етична		17 (47,2%)	2 (5,6%)	1 (2,8%)	16 (44,4%)	36 (100%)
Сенсорна	14 (22,2%)	24 (38,06%)	6 (12,3%)	5 (7,9%)	10 (19 %)	63 (100%)
Рациональна		16 (44,4%)	5 (13,9%)	5 (13,9%)	10 (27,8%)	36 (100%)
Логічна		-	-	-	29 (100%)	29 (100%)
Соціальна		33 (50,4%)	1(2%)	6 (9,5%)	24 (38,1%)	63 (100%)

У **висновках** узагальнено результати дослідження.

В нашому дослідженні під **оцінкою** розуміємо ставлення носіїв мови до об'єкта, зумовлене визнанням або невизнанням його цінності, відповідністю або невідповідністю його якостей певним ціннісним критеріям, це наслідок оцінювальної діяльності суб'єкта. Людина існує в системі суспільних зв'язків; у процесі аналізу різних фактів та явищ вона співвідносить їх із певною системою цінностей.

У системі мови оцінка охоплює широкий діапазон одиниць. Аналіз мовних засобів репрезентації оцінки, характерних для двох досліджуваних періодів, показав, що фонетичні засоби в дитячій літературі радянського періоду не є високочастотними. Вони використовуються для оформлення емоційної (11,39%) та сенсорної слухової оцінки (19,09%) і складають 6% від усіх мовних засобів. У творах письменників пострадянського періоду дитячої літератури фонетичні

засоби слугують для експлікації слухової сенсорної оцінки й складають 22,2% всіх засобів оформлення зазначеного виду оцінки й 3% всіх мовних засобів вираження оцінки. Лексичні засоби оцінки в творах В. Ю. Драгунського й М. М. Носова характеризуються високою частотністю. Вони складають 35% всіх засобів. У творах Г. Б. Остера й Е. М. Успенського лексичні засоби складають 41%. Дериваційні засоби в текстах літератури радянського періоду характерні для репрезентації кількісної, емоційної, естетичної, етичної, сенсорної оцінок і складають 11% всіх засобів. Аналіз текстів пострадянської дитячої літератури показав, що словотвірні одиниці слугують для вербалізації всіх видів оцінки, окрім логічної й соціальної, вони складають також 11% всіх інших засобів мови. Морфологічні засоби в текстах дитячої літератури 40-х – середини 60-х років XX століття використовуються для оформлення всіх видів оцінок, крім логічної та соціальної (15% всіх засобів). У пострадянській літературі зазначені одиниці характерні для всіх видів оцінки, окрім логічної (10%). Синтаксичні засоби мови в творах радянських авторів, як і лексичні, є високочастотними (33%). Пострадянська література також характеризується високою частотністю синтаксичних засобів – 35%. Синтаксичні одиниці – єдиний засіб вираження логічної оцінки.

У дитячій літературі радянського періоду найчастотнішою є кількісна оцінка. Вона оформлена здебільшого лексичними засобами мови: каламбуром, ремінісценціями, прийомом «обманутого очікування», гіперболою, літоєю, метонімією, okazіональними та гіперболічними метафорами. Кількісна оцінка відображає процес параметризації світу, тим самим дає змогу маленьким читачам учитися краще орієнтуватися в довкіллі. Мікротексти з вмістом квантитативних оцінних значень повністю відповідають виховній меті текстів дитячої літератури – вербалізація оцінних значень доступна для розуміння, ремінісценції містять фонові знання, притаманні дітям дошкільного і молодшого шкільного віку, просторічна лексика та лексика зі зниженим стилістичним забарвленням відсутня.

У текстах дитячої літератури пострадянського періоду високу частотність вираження має емоційна оцінка. Вона також оформлена здебільшого лексичними засобами мови. У текстах кінця XX – початку XXI ст. найпоширенішими лексичними засобами є ремінісценція, алюзія, мовна гра. Зазначені лексичні засоби часто використовують для створення комічного ефекту. Як різновид мовної гри, каламбур є найбільш уживаним у літературі цього періоду. Емоційну оцінку в текстах пострадянської літератури оформлено також за допомогою жаргонної та просторічної лексики, що не відповідає основній функції дитячої літератури – виховній. Уживання цієї лексики в текстах літератури радянського періоду є обмеженим.

Естетична оцінка в текстах радянського періоду переважно оформлена за допомогою синтаксичних засобів мови (39,13%), а в текстах пострадянської літератури переважають лексичні одиниці (50%). Лексичні засоби оформлення етичної оцінки в текстах дитячої літератури радянського періоду переважають

над засобами інших мовних рівнів (47,62%). У літературі пострадянського періоду високочастотними засобами оформлення оцінки є лексичні (47,2%) і синтаксичні (44,4%). Головною відмінністю лексичного рівня мови є те, що в текстах радянської літератури етична оцінка репрезентована з позиції «чесність – обман» і експлікована переважно фразеологізмами – одиницями, що мають національну специфіку і виконують виховну функцію. У текстах пострадянської літератури переважають такі засоби оформлення етичної оцінки, як різноманітні прийоми мовної гри, okazіоналізми, жаргонна лексика, що не сприяє здійсненню виховної функції творів для дітей. Сенсорна оцінка більш поширена в текстах радянського періоду дитячої літератури (21%), у літературі пострадянського періоду вона складає 15%. Серед мовних засобів репрезентації сенсорної оцінки в текстах радянської й пострадянської літератури превалюють лексичні, відповідно 31,32% й 38,06%. Раціональна оцінка в творах радянських письменників складає 8%, в текстах дитячої літератури пострадянського періоду – 9% від усіх видів оцінки. В обох досліджених періодах дитячої літератури переважають лексичні засоби оформлення оцінки (42,43% й 44,4%). Основною відмінністю є той факт, що в літературі радянського періоду відсутні словотвірні засоби оформлення оцінки, а у пострадянських творах для дітей ці засоби складають 13,9%. Показовим є те, що словотвірні засоби в літературі кінця XX – початку XXI століття є переважно okazіональними. Логічна оцінка в обох періодах дитячої літератури експлікується тільки синтаксичними одиницями.

Найбільш виразною відмінністю, виявленою у зіставленні видів оцінки літератури досліджуваних періодів, є кількість мікротекстів із вмістом соціальної оцінки: якщо в дитячій літературі середини XX століття виявлено всього 5 прикладів, то в пострадянській літературі соціальна оцінка досить поширена. Для оформлення соціальної оцінки в пострадянській літературі автори часто використовують алюзію, ремінісценцію, прийоми мовної гри, стійкі вирази, а також розмовну, просторічну, навіть жаргонну лексику (8% всіх лексичних засобів оформлення соціальної оцінки). У радянській дитячій літературі соціальну оцінку виражено не в мікротекстах, а в межах цілого тексту, який не був предметом дослідження. Уживання просторічної лексики було обмежено в текстах літератури радянського періоду, а жаргонна лексика практично відсутня.

Авторські спостереження засвідчують, що сучасна дитяча література багато в чому відійшла від традицій радянської літератури, зокрема в ній відсутні притаманні радянській літературі стилістична витриманість, урахування вікових та психологічних особливостей дитини. Велика кількість okazіональних слів, жаргонізмів, слів зі зниженим стилістичним забарвленням призводить до розхитування мовної норми, розмивання її меж. Часте використання авторами сучасної дитячої літератури алузій, ремінісценцій, каламбурів та інших прийомів мовної гри вказує на те, що ця література не завжди орієнтована на маленького читача, а найчастіше звернена до дорослих, оскільки іноді передбачає такі фонові знання, яких у дітей не може бути, зважаючи на їх вік та

відсутність досвіду. Якість сучасної літератури для дітей має тенденцію до зниження, у зв'язку з цим сучасні видавництва практикують перевидання творів дитячих авторів радянського періоду, зокрема В. Ю. Драгунського та М. М. Носова.

Кожна дитина, як і дорослий, формує свою оцінку соціальних явищ, етичних і моральних норм, естетики й навколишнього світу в цілому. Роль оцінки в житті суспільства є великою, вона реалізовує ставлення мовного колективу до предметів або понять довкілля, отже, подальше вивчення цієї категорії зробить значний внесок у сучасне мовознавство.

Перспективи наступних досліджень убачаємо у вивченні засобів вербалізації оцінних значень в поетичних текстах сучасної дитячої літератури, подальша дослідницька робота в цьому напрямку потребує розширення аналізованої бази та використання методик.

Основні положення дисертації викладено в таких публікаціях:

1. Кайки М.Ю. Изменение оценки правоохранительных органов в детской литературе как отображение социальных процессов (лингвопрагматический аспект) / М. Ю. Кайки // Система і структура східнослов'янських мов : Пам'яті академіка Л. А. Булаховського. – К. : Знання України, 2006. – С. 154 – 159.

2. Кайки М.Ю. Языковые средства выражения социальной оценки в произведениях Э. Н. Успенского / Кайки М. Ю. // Актуальні проблеми слов'янської філології : Міжвуз. зб. наук. ст. – Вип. XIV: Лінгвістика і літературознавство. – Ніжин : ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2007. – С. 51 – 58.

3. Кайки М.Ю. Сенсорная оценка в произведениях детской литературы XX – начала XXI вв. / Кайки М. Ю. // Мова і культура. – Вип. 10. – Т. II (102). – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2008. – С. 96 – 102.

4. Кайки М.Ю. Языковые средства выражения эмоциональной оценки в детской литературе 50-60-х гг. XX – начала XXI века (сопоставительный аспект) / Кайки М. Ю. // Культура народов Причерноморья. Т. 2. – Сімферополь : Таврический нац. ун-т им. В. И. Вернадского, 2008. – С. 66 – 70.

5. Кайки М.Ю. Грамматические средства выражения количественной оценки в произведениях В. Ю. Драгунского и Н. Н. Носова / Кайки М.Ю. // Актуальні проблеми слов'янської філології : Міжвуз. зб. наук. ст. – Вип. XX : Лінгвістика і літературознавство. – Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2009. – С. 534 – 542.

6. Кайки М.Ю. Лексическое оформление количественной оценки в детской литературе XX века: факторы динамики / Кайки М.Ю. // Мова і культура. – Вип. 11. – Т. VII (119). – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2009. – С. 69 – 75.

7. Кайки М.Ю. Рациональная оценка в детской литературе середины XX – начала XXI века (сопоставительный анализ языковых средств выражения) / Кайки М.Ю. // Культура народов Причерноморья. – Сімферополь : Таврический

нац. ун-т ім. В. І. Вернадського, 2009. – С. 113 – 118.

8. Кайки М.Ю. Динамика этической оценки в детской литературе XX – XXI вв. (анализ лексических средств выражения) / М. Ю. Кайки // Система і структура східнослов'янських мов : До 175-річчя Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. – К. : Освіта України, 2010. – С. 138 – 143.

АНОТАЦІЇ

Кайки М.Ю. Вербалізація оцінних значень в російській дитячій літературі середини XX – початку XXI століття. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.02 – російська мова. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2010.

Дисертацію присвячено дослідженню мовних засобів оформлення оцінки в російській дитячій літературі середини XX – початку XXI століття.

Проаналізовано прагматичний та когнітивний підходи до аналізу оцінки; розглянуто сучасні класифікації оцінних значень, і на їх основі сформовано нову класифікацію оцінок. Виділено й описано різні види оцінки: квантитативну, емоційну, естетичну, етичну, сенсорну, раціональну, логічну, соціальну на фонетичному, лексичному, словотвірному й граматичному рівнях мовної структури.

З'ясовано вербальні засоби оформлення оцінки в дитячій літературі радянського періоду (на матеріалі текстів В. Ю. Драгунського й М. М. Носова) та пострадянського періоду (на матеріалі текстів Е. М. Успенського й Г. Б. Остера).

Встановлено, що найбільш поширеним видом оцінки у дитячій літературі радянського періоду є кількісна, а в літературі пострадянського періоду – емоційна оцінка. Зроблено висновок про те, що найбільш частотними засобами вираження усіх видів оцінних значень у двох періодах літератури є лексичні засоби мови; виявлено істотну різницю в кількості мікротекстів із соціальною оцінкою.

Ключові слова: оцінка, кількісна оцінка, емоційна оцінка, етична оцінка, естетична оцінка, сенсорна оцінка, логічна оцінка, раціональна оцінка, соціальна оцінка, класифікація оцінних значень.

Кайки М.Ю. Вербализация оценочных значений в русской детской литературе середины XX – начала XXI века. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.02 – русский язык. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова. – Киев, 2010.

Диссертация посвящена исследованию языковых средств оформления оценки в русской детской литературе середины XX – начала XXI века.

На основании проанализированного материала сделан вывод о том, что роль оценки в жизни общества велика, она реализует отношение языкового

коллектива к предметам или понятиям действительности, поэтому нуждается во всестороннем и глубоком изучении.

Для анализа были взяты два синхронных среза: советская и постсоветская литература. Точкой отсчета постсоветского времени является процесс «перестройки», который начался в 1985 году.

Проанализированы прагматический и когнитивный подходы к исследованию оценки; рассмотрены классификации категории оценки, принятые в современной лингвистической литературе. Выделены и описаны следующие виды оценки: количественная, эмоциональная, эстетическая, этическая, сенсорная, рациональная, логическая, социальная.

Изучены вербальные средства оформления оценки в детской литературе советского периода (на материале текстов В. Ю. Драгунского и Н. Н. Носова) и постсоветского периода (на материале текстов Э. Н. Успенского и Г. Б. Остера). Категория оценки рассмотрена на всех уровнях языковой структуры: фонетическом, лексическом, словообразовательном и грамматическом.

Установлено, что наиболее высокочастотным видом оценки в текстах советской детской литературы является количественная. Репрезентировали указанный вид оценки преимущественно лексические средства языка: каламбур, реминисценция, прием обманутого ожидания, гипербола, литота, метонимия, гиперболическая метафора, окказиональная метафора, синонимия.

Установлено, что эмоциональная оценка является наиболее высокочастотным видом данной категории в произведениях начала XXI в., она эксплицирована преимущественно лексическими средствами языка: антропонимами, окказионализмами, каламбурами, авторским обновлением фразеологизмов, эпитетами, жаргонной лексикой, аллюзией, реминисценцией, метонимией.

Сделан вывод о том, что высокочастотными средствами выражения всех видов оценочных значений в двух периодах литературы являются лексические средства языка.

В ходе сопоставления видов оценки в двух исследуемых периодах детской литературы было выявлено существенное различие в количестве микротекстов с содержанием социальной оценки. В детской литературе середины XX века обнаружено всего 5 примеров, в постсоветской литературе данный вид оценки оказался высокочастотным. В советской детской литературе социальная оценка выражалась в пределах целого текста, но в микротекстах практически не оформлялась. Для выражения социальной оценки в постсоветской литературе авторы часто использовали аллюзию, реминисценцию, приемы языковой игры, разговорную, просторечную, даже жаргонную лексику. Употребление указанной лексики было ограничено в текстах литературы советского периода, а жаргонная лексика практически не допускалась.

В постсоветской детской литературе отсутствует присущая советской детской литературе стилистическая выдержанность, учет возрастных и психологических особенностей ребенка. Обилие окказиональных слов,

жаргонизмов, слов со сниженной стилистической окраской приводит к расшатыванию языковой нормы, размыванию ее границ. Частое использование авторами современной детской литературы аллюзий, реминисценций, каламбуров и других приемов языковой игры указывает на то, что современная детская литература не всегда ориентирована на маленького читателя, а зачастую обращена к взрослым, поскольку иногда предусматривает знания, которых у детей не может еще быть в силу их возраста и неопытности.

В диссертации сформирована новая классификация оценки, разработана методика ее анализа в текстах детской литературы в диахронии, предусматривающая сопоставление видов оценки, языкового ее воплощения и частотности использования языковых средств всех уровней иерархии языка в двух синхронных срезах. В научный обиход включен новый материал (русскоязычная детская литература двух периодов). Результаты работы могут быть использованы в процессе преподавания стилистики русского языка, лингвистического анализа художественного текста, курса детской литературы, чтения спецкурсов по проблемам лингвистической аксиологии и детской литературе, для написания научных работ.

Ключевые слова: оценка, количественная оценка, эмоциональная оценка, этическая оценка, эстетическая оценка, сенсорная оценка, логическая оценка, рациональная оценка, социальная оценка, классификация оценочных значений.

Kajky M. Ju. Verbalization of an estimation meanings in Russian children's literature of middle XX – beginnings XXI of a century. – the Manuscript.

Thesis for PhD inLinguistics, special subject 10.02.02. – Russian Language. – National Pedagogical University named after M. P. Dragomanov. – Kiev, 2010.

The thesis analyses language means of registration of an estimation in Russian children's literature of middle XX – beginnings XXI of a century.

Different kinds of estimation were standed out and were described: a quantitative estimation, an emotional estimation, an ethical estimation, an aesthetic estimation, a touch estimation, a logic estimation, a rational estimation, a social estimation.

Verbal means of registration of an estimation meanings in the children's literature of the Soviet period (on a material of texts of V. Ju. Dragunsky and N. N. Nosov) and Post-Soviet period (on a material of texts of E. N. Uspensky and G. B. Oster) are studied. The estimation category is considered at all levels of language structure: phonetic, lexical, word-formation and grammatical. It is established that the most high-frequency kind of an estimation is quantitative in the literature of the Soviet period, the emotional estimation is the most high-frequency kind of the given category in texts of beginning of XXI century.

Key words: *an estimation, a quantitative estimation, an emotional estimation, an ethical estimation, an aesthetic estimation, a touch estimation, a logic estimation, a rational estimation, a social estimation, estimation's meanings classification.*